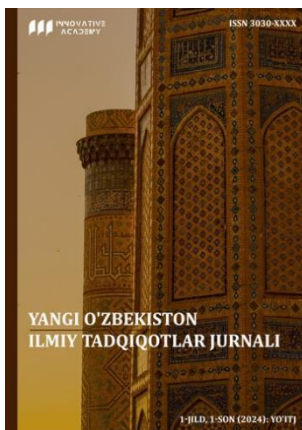

ILMIY TADQIQOTDA METODOLOGIK
YONDASHUVLARNING AHAMIYATI VA ULARNING
NATIJALAR ISHONCHLILIGIGA TA'SIRI

Ilmiy rahbar: Ibragimov G'anijon G'ayratovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Qo'shma ta'lim dasturlarini
muvofiglashtirish markazi boshlig'i

– Innovatsion menejment kafedrası dotsenti, PhD

g.ibragimov@tsue.uz

Hikmatillayev Davronbek Nofal o'gli

Guruh: MNP-76

hikmatullayevdavronbek@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18239003>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 31-dekabr 2025 yil

Ma'qullandi: 12-yanvar 2026 yil

Nashr qilindi: 14-yanvar 2026 yil

KEY WORDS

ilmiy tadqiqot, metodologiya, metodologik yondashuv, miqdoriy tahlil, sifat tahlili, ishonchlilik, validlik, tadqiqot natijalari.

ABSTRACT

Mazkur maqolada ilmiy tadqiqot jarayonida metodologik yondashuvlarning tutgan o'rne hamda ularning tadqiqot natijalari ishonchlilikiga ta'siri miqdoriy va sifat tahlil usullari misolida tahlil qilinadi. Tadqiqotda metod tanlashning ilmiy asoslari, miqdoriy va sifat yondashuvlarning nazariy-metodologik xususiyatlari, ularning afzallik va cheklovlari hamda natijalar ishonchlilikini ta'minlashdagi roli ilmiy adabiyotlar asosida yoritiladi. Qiyosiy tahlil orqali har ikki yondashuvning tadqiqot maqsadiga muvofiq holda tanlanishi ilmiy xulosalarning aniqligi va haqqoniyligini oshirishi asoslab beriladi.

Kirish

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar metodologik asoslanganlik darajasiga ko'ra baholanadi. Metodologiya tadqiqotning nazariy poydevorini, ilmiy yo'nalishini va qo'llaniladigan usullar tizimini belgilab beradi. Ilmiy izlanishlarda noto'g'ri metodologik yondashuv tanlanishi tadqiqot natijalarining ishonchsizligiga, xulosalarning subyektiv bo'lishiga olib kelishi mumkin [1].

Ayniqsa, ijtimoiy-gumanitar va pedagogik tadqiqotlarda miqdoriy va sifat tahlil usullari o'rtasidagi to'g'ri nisbatni aniqlash muhim masala hisoblanadi. Har ikki yondashuvning ilmiy ahamiyati, qo'llanish doirasi va natijaviylik darajasi turlicha bo'lib, ularni qiyosiy tahlil qilish ilmiy tadqiqot sifati va ishonchlilikini oshirishga xizmat qiladi [2].

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda tizimli, qiyosiy-tahliliy va umumlashtiruvchi metodlardan foydalanildi. Tadqiqot metodologik jihatdan miqdoriy va sifat yondashuvlarning nazariy asoslarini ochib berishga qaratildi. Ilmiy manbalarni tahlil qilish jarayonida pedagogika va metodologiya sohasidagi fundamental tadqiqotlar, monografiyalar va ilmiy maqolalar asos qilib olindi [3]. Miqdoriy yondashuv statistik ma'lumotlar, o'lchash, testlash va matematik modellashga asoslanadi. Sifat yondashuvi esa hodisa va jarayonlarni chuqur tavsiflash, mazmuniy tahlil,

intervyu va kuzatuvlar orqali o'rganishga qaratilgan [4]. Tadqiqotda ushbu yondashuvlarning natijalar ishonchliligiga ta'siri ilmiy mezonlar asosida solishtirildi.

Natijalar

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, miqdoriy tadqiqot usullari aniq o'lchovlar va statistik ishonchlilikni ta'minlaydi. Bu yondashuvda ma'lumotlar katta tanlamalar asosida yig'ilib, natijalar umumlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi [5]. Miqdoriy yondashuv ayniqsa, ta'lim samaradorligini baholash, test natijalarini tahlil qilish va ommaviy tadqiqotlarda yuqori ishonchlilik beradi.

Sifat tahlil usullari esa tadqiqot obyektining ichki mohiyatini ochib berishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvda tadqiqotchi respondentlarning fikri, tajribasi va subyektiv qarashlarini chuqur o'rganadi [6]. Natijalar kamroq umumlashtirilsa-da, mazmuniy jihatdan boy va tushuntiruvchi xarakterga ega bo'ladi.

Tahlil va muhokama

Ilmiy tadqiqot jarayonida metodologik yondashuvlarning to'g'ri tanlanishi tadqiqot natijalarining ishonchliligi va ilmiy qiymatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Metodologiya nafaqat qo'llaniladigan usullar majmuasi, balki tadqiqotning mantiqiy yo'nalishi, nazariy asoslari va empirik xulosalarining haqqoniyligini ta'minlovchi ilmiy tizimdir. Shu sababli, miqdoriy va sifat tahlil yondashuvlarini qiyosiy jihatdan ko'rib chiqish ilmiy natijalarning aniqligi va ishonchliligini baholash imkonini beradi.

Miqdoriy tadqiqot yondashuvi, avvalo, o'lchash va hisoblashga asoslanganligi bilan ajralib turadi. Ushbu yondashuvda hodisa va jarayonlar raqamli ko'rsatkichlar orqali ifodalanadi hamda statistik usullar yordamida tahlil qilinadi. Ilmiy adabiyotlarda miqdoriy metodlar ishonchlilik (reliability) darajasini yuqori ta'minlashi bilan e'tirof etiladi. Sababi, bu yondashuvda tadqiqot natijalari takror o'tkazilganda o'xshash ko'rsatkichlar olinishi mumkin bo'ladi. Bu esa ilmiy xulosalarning barqarorligini oshiradi.

Biroq miqdoriy yondashuvning kuchli jihatlari bilan bir qatorda, ma'lum cheklovlari ham mavjud. Jumladan, raqamli ko'rsatkichlar hodisaning ichki mazmunini to'liq ochib berishga doim ham imkon bermaydi. Ayrim ijtimoiy, psixologik va pedagogik jarayonlar murakkab bo'lib, ularni faqat statistik ko'rsatkichlar orqali tushuntirish yetarli bo'lmasligi mumkin. Shu nuqtai nazardan, miqdoriy tadqiqot natijalari ko'pincha "nima sodir bo'ldi?" degan savolga javob bersa-da, "nega shunday bo'ldi?" degan savolga to'liq javob bera olmaydi.

Sifat tahlil yondashuvi aynan ushbu jihatni to'ldiruvchi metod sifatida qaraladi. Sifat tadqiqotlarida hodisalar chuqur tavsiflanadi, ishtirokchilarning fikrlari, qarashlari va tajribalari asosida tahlil qilinadi. Intervyu, kuzatuv, hujjatlar tahlili va fokus-guruh kabi usullar sifat yondashuvining asosiy vositalari hisoblanadi. Bu yondashuv tadqiqot obyektini tabiiy sharoitda o'rganish imkonini berib, natijalarning mazmuniy boyligini oshiradi.

Sifat yondashuvining muhim afzalligi shundaki, u tadqiqot natijalarining validligini, ya'ni mazmuniy mosligini kuchaytiradi. Tadqiqot natijalari real hayotdagi jarayonlarga qanchalik mos kelishi, respondentlarning haqiqiy tajribasini aks ettirishi sifat tahlilning ustun jihati sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, sifat yondashuvi subyektivlik xavfini ham o'z ichiga oladi. Tadqiqotchining talqini, tajribasi va dunyoqarashi natijalarga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ilmiy muhokamalarda ko'p ta'kidlanadigan masala shundaki, miqdoriy va sifat yondashuvlarini qarama-qarshi qo'yish metodologik jihatdan to'g'ri emas. Aksincha, zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda ushbu yondashuvlarni uyg'unlashtirishga intilish kuzatilmoqda. Aralash metodlar (mixed methods) konsepsiyasi aynan shu ehtiyojdan kelib chiqqan bo'lib, u miqdoriy va sifat tahlil usullarining kuchli jihatlari birlashtirishga qaratilgan.

Aralash metodlardan foydalanish tadqiqot natijalarining ishonchliligini bir necha darajada ta'minlaydi. Birinchidan, miqdoriy ma'lumotlar umumiy tendensiyalarni aniqlashga xizmat qilsa, sifat tahlil ushbu tendensiyalarning sabab va mexanizmlarini tushuntirib beradi.

Ikkinchidan, turli metodlar orqali olingan natijalarning o'zaro mosligi tekshiriladi, bu esa ilmiy xulosalarning aniqligini oshiradi. Uchinchidan, tadqiqot natijalari kengroq auditoriya uchun tushunarli va asosli bo'ladi.

Metodologik yondashuvlarning natijalar ishonchliligiga ta'sirini baholashda tanlanma hajmi, ma'lumot yig'ish usullari va tahlil jarayonining shaffofligi muhim ahamiyat kasb etadi. Miqdoriy tadqiqotlarda tanlanma hajmining yetarli bo'lishi statistik xatoliklarni kamaytiradi. Sifat tadqiqotlarda esa ma'lumotlarning chuqurligi va kontekstual to'liqligi ishonchlikning asosiy mezon sifatida qaraladi.

Shuningdek, tadqiqot dizaynining aniqligi metodologik ishonchlikni belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot savollari, maqsad va vazifalar aniq belgilangan bo'lsa, tanlangan metodlar ushbu maqsadlarga mos keladi. Aks holda, hatto ilmiy jihatdan to'g'ri usullar ham kutilgan natijani bermasligi mumkin. Shu bois metodologiya tadqiqotning barcha bosqichlarini qamrab oluvchi yaxlit tizim sifatida qaralishi lozim.

Ilmiy muhokamalarda yana bir muhim jihat – tadqiqotchining metodologik madaniyatidir. Metodologik madaniyat tadqiqotchining ilmiy halolligi, tanlangan metodlarga tanqidiy yondashuvi va natijalarni xolis talqin qilish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot natijalarini sun'iy ravishda "moslashtirish" yoki faqat kutilgan xulosalarni tasdiqlovchi ma'lumotlarni tanlash ilmiy ishonchlikka putur yetkazadi.

Natijalar ishonchliligini oshirishda triangulyatsiya usulidan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Triangulyatsiya bir xil hodisani turli metodlar, manbalar yoki tadqiqotchilar orqali o'rganishni anglatadi. Bu usul natijalarning biryoqlama bo'lishining oldini oladi va xulosalarning puxtaligini oshiradi. Ayniqsa, aralash metodlar asosida olib borilgan tadqiqotlarda triangulyatsiya samarali natija beradi.

Muhokama jarayonida shuni alohida ta'kidlash lozimki, metodologik yondashuvlar tanlovi fan sohasiga bog'liq holda farqlanadi. Masalan, tabiiy fanlarda miqdoriy yondashuv ustun bo'lsa, ijtimoiy-gumanitar fanlarda sifat tahlilning ahamiyati yuqori. Pedagogika, psixologiya va sotsiologiya sohalarida esa ushbu yondashuvlarning uyg'unligi eng maqbul metodologik yechim sifatida qaraladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ilmiy tadqiqotda metodologik yondashuvlarning to'g'ri tanlanishi natijalar ishonchliligini ta'minlovchi asosiy omillardan biridir. Miqdoriy va sifat tahlil usullarining qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning har biri alohida ilmiy ahamiyatga ega bo'lib, tadqiqot maqsadiga muvofiq holda qo'llangandagina yuqori natijadorlikka erishiladi. Metodologik uyg'unlik ilmiy xulosalarning haqqoniyli va amaliy ahamiyatini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. **Ilm-fan va innovatsiyalar – taraqqiyot asosi.** – Toshkent: O'zbekiston, 2020. – 45–47-betlar.
2. To'xtaxo'jayeva M.X. **Ilmiy tadqiqot metodologiyasi.** – Toshkent: Fan, 2019. – 32–36-betlar.
3. Jo'rayev R.X. **Pedagogik tadqiqot metodlari.** – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 58–61-betlar.
4. Sattorov A.B. **Ilmiy izlanish asoslari.** – Toshkent: Akademnashr, 2020. – 71–75-betlar.
5. Qodirov B.R. **Statistik tahlil asoslari.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – 40–44-betlar.
6. Yo'ldoshev J.G'. **Sifat tadqiqot metodlari.** – Toshkent: Universitet, 2019. – 66–69-betlar.
7. Karimov I.A. **Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.** – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 112–115-betlar.
8. Hasanov S.A. **Tadqiqot natijalarining ishonchliligi.** – Toshkent: Fan, 2016. – 23–27-betlar.

9. Abduqodirov A.A. **Aralash metodlar va ularning ahamiyati.** – Toshkent: Innovatsiya, 2021. – 50–54-betlar.
10. Usmonov N.M. **Ilmiy tadqiqot madaniyati.** – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 78–82-betlar.
11. Saidova D.Sh. **Metodologik yondashuvlar tahlili.** – Toshkent: Fan va jamiyat, 2020. – 34–38-betlar.
12. Rahmonov E.K. **Ilmiy bilish nazariyasi.** – Toshkent: Akademiya, 2017. – 91–95-betlar.

**INNOVATIVE
ACADEMY**